

ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

УДК 371.134+811.161.2 (07)

Ірина Барабаш

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті проаналізовано проблему педагогічної практики в системі професійної підготовки майбутніх учителів-філологів. Результати наукового пошуку дають підстави стверджувати, що педагогічна практика студентів є однією з найважливіших складових процесу методичної підготовки майбутніх учителів-філологів у вищому навчальному закладі; вона слугує сполучною ланкою між теоретичним навчанням і майбутньою професійною діяльністю, кінцевим етапом практичної підготовки. На сучасному етапі гостро постає проблема підготовки професійно компетентних педагогів, формування яких відбувається протягом усього навчально-виховного процесу в університеті.

Ключові слова: *практична підготовка, професійна компетентність, вчитель-філолог, готовність, педагогічна практика, освітній процес, система, професійне становлення, знання, досвід, уміння, навички.*

В статье проанализирована проблема педагогической практики в системе профессиональной подготовки будущих учителей-филологов. Результаты научного поиска дают основания утверждать, что педагогическая практика студентов является одной из важнейших составляющих процесса методической подготовки будущих учителей-филологов в высшем учебном заведении; она служит связующим звеном между теоретическим обучением и будущей профессиональной деятельностью, конечным этапом практической подготовки. На современном этапе остро стоит проблема подготовки профессионально-компетентных педагогов, формирование которых происходит в течение всего учебно-воспитательного процесса в университете.

Ключевые слова: *практическая подготовка, профессиональная компетентность, учитель-филолог, готовность, педагогическая практика, образовательный процесс, система, профессиональное становление, знания, опыт, умения, навыки.*

The article analyzes the problem of teaching practice in the system of professional training of future teachers-philologists. The results of scientific research give reason to confirm that the student teaching practice is one of the most important components of processing methodical training of future

teachers-philologists in higher educational establishment; it serves as an interlink between theoretical learning and future professional activity, the final stage of practical training. At the present moment, the acute problem of training professionally competent teachers, formation which occurs throughout the educational process at the university. Pedagogical practice promotes the formation of active professional orientation and thinking of future teachers of respect and love for the teaching profession and children. In this regard, it is appropriate to substantiate key concept study «formation professional linguistic and literary competence future teachers of philology» to clarify and specify the nature of relevant concepts.

Key words: *practical training, professional competence, teacher-philologist, readiness, teaching practice, educational process, system, professional formation, knowledge, experience, ability, skills.*

Входження України в європейський освітній простір передбачає реформування системи вищої професійної освіти, зокрема підвищення її якості. Сучасна вища школа зорієнтована на якісну підготовку фахівця, який відповідає змінам, що відбуваються на ринку праці. У зв'язку з цим гостро постає проблема підготовки професійно компетентних педагогів, формування яких відбувається протягом усього навчально-виховного процесу в університеті.

На сьогодні проблему професійної підготовки педагогів досить широко представлено в працях вітчизняних дослідників Н. Батечко, О. Баркунова, І. Зязюна, С. Калашнікової, В. Коваль, Т. Кожевникова, В. Кременя, Т. Крюкової, В. Майбороди, Н. Побірченко, О. Семенов, С. Сисоєвої, які розглядають проблеми вищої педагогічної освіти, формування педагогічної майстерності, професіоналізму, підготовки вчителів до педагогічної практики. Професійна підготовка вчителя розглядається науковцями як процес формування творчої особистості, здатної до саморозвитку, самовдосконалення та продуктивної діяльності, який передбачає новий підхід до формування професійної компетентності майбутніх педагогів [4, с. 30]. Разом з тим у психолого-педагогічній літературі недостатньо розроблено проблему формування професійної мовно-літературної компетентності майбутніх учителів-філологів у процесі проходження педагогічної практики.

Мета статті – показати, яку роль відіграє педагогічна практика у навчання майбутніх учителів-філологів. Основна ідея практики полягає у формуванні технологічних умінь, пов'язаних із навчально-педагогічною діяльністю, зокрема організацією навчально-виховного процесу у різних закладах освіти.

Доцільно обґрунтувати ключові поняття дослідження «формування професійної мовно-літературної компетентності майбутніх учителів-філологів», уточнити і конкретизувати сутність дотичних понять.

Професійна підготовка вчителів-філологів – багатофакторний процес, всі компоненти якого знаходяться між собою в складних взаємодоповнюючих і взаємозумовлених відносинах. Розробці теоретико-методологічних основ підготовки майбутнього вчителя, становлення його як компетентного фахівця-професіонала присвячені роботи В. Артаутова, Є. Бондаревської, В. Данильчука, В. Фоменко, К. Якименської.

На думку В. Коваль, «професійна підготовка майбутніх вчителів-філологів» є цілеспрямованим, динамічним, інноваційним процесом, адаптованим до реальних умов вищого навчального закладу, що визначається конкурентоспроможністю ВНЗ на ринку освітніх послуг» [4, с. 166].

О. Семеног визначає професійну підготовку майбутніх учителів української мови і літератури як «цілеспрямовану діяльність, що представляє єдність змісту, структури, мети навчання і виховання, сукупність психологічних і моральних якостей особистості, знань, умінь, навичок, філологічних і педагогічних здібностей, набуття яких дає можливість формувати позитивну мотивацію студентів до педагогічної діяльності, сприяє оволодінню ними необхідним обсягом загальнокультурних, психолого-педагогічних і спеціальних знань, дозволяє викладати українознавчі, філологічні предмети й виконувати пошуково-дослідну і виховну роботу» [9, с. 32].

У системі професійної підготовки вчителів-філологів важлива роль належить саме педагогічній практиці, яка є необхідним етапом у підготовці студентів до професійної діяльності. Під час проходження педагогічної практики студенти освоюють практичну педагогічну діяльність з елементами науково-дослідної діяльності. Це дає можливість оволодіти методами дослідження, виробити здатність спостерігати, узагальнювати, робити висновки, вивчати певну проблему. Крім того, науково-дослідна робота надає допомогу при написанні курсових і випускних кваліфікаційних робіт з теорії і методики навчання української мови та літератури.

Відповідно до інструктивно-методичного листа Міністерства освіти і науки України від 07.03.2001 р. № 1/9-97, педагогічна практика є обов'язковою складовою навчально-виховного процесу, логічним його продовженням та завершенням.

Педагогічна практика студентів є основною частиною Державного освітнього стандарту вищої професійної освіти, що забезпечує єдність теоретичної і практичної підготовки студентів до практичної діяльності. Ефективна педагогічна практика є міцним фундаментом для закладання основних педагогічних умінь і навичок майбутніх вчителів.

У процесі роботи над науковою проблемою студент користується різними методами педагогічних досліджень: спостереження, бесіди з учнями і вчителями, анкетування, тестування, вивчення шкільної документації, дослідно-експериментальне навчання тощо. У період педагогічної практики студенти здійснюють взаємодію, педагогічне співробітництво

вчителя і учнів у досягненні поставлених цілей, освоюють прийоми і методи, що активізують пізнавальну діяльність учнів, розвивають власні творчі сили, ініціативу до самоосвіти.

Саме на практиці студент може зрозуміти, чи правильно він вибрав для себе сферу діяльності. Вчитель сьогодні недостатньо бути лише знавцем свого предмета. Ефективність його роботи визначається самою особистістю викладача, його світоглядом, культурою.

У сучасних умовах розробляються способи вдосконалення практичної підготовки у ВНЗ, переосмислюється її призначення. Педагогічна практика розглядається науковцями по-різному, зокрема: з точки зору формування професійних умінь майбутніх учителів (Н. Бурлакова, К. Гошева, Я. Писарев), як модель загальнодидактичної підготовки студентів (Л. Колодкіна), як засіб підготовки до інноваційної педагогічної діяльності (Н. Неводніченко).

Аналіз досліджень дозволив визначити, що в основі багатьох сучасних концепцій практики лежить розуміння практичної професійної підготовки майбутніх учителів як процесу перетворення освітнього та особистого досвіду в досвід вирішення професійних завдань за допомогою накопичення досвіду вирішення навчальних, творчих, лабораторних завдань, оволодіння педагогічним проектуванням і моделюванням (Є. Бондаревська, М. Бурмістрова, А. Тряпіцина, Н. Чекальова та ін.).

Незважаючи на те, що проблему педагогічної практики у системі професійної підготовки майбутніх учителів розглянуто досить докладно (О. Абдуліна, Є. Белозерцев, В. Болотов, П. Решетников, В. Сластьонін та ін.), останнім часом значення педагогічної практики істотно переосмислюється. Зокрема, І. Чорней підкреслює, що невирішеними залишаються питання формування готовності студентів до інноваційної діяльності у процесі педагогічної практики як засобу становлення творчої особистості фахівця. В. Болотов, В. Горленко, Б. Хасанов акцентують увагу на тому, що недостатньо обґрунтованою є проблема цілепокладання практики в чинних інструкціях і методичних посібниках.

В освітньому процесі сучасного ВНЗ першочерговим завданням є не лише формування певних знань, умінь і навичок, а й інтеграція знань і практики як здатності випускників використовувати набуті в ході навчання знання і досвід з метою вирішення професійних завдань. Саме педагогічна практика дозволить студентам оцінити готовність до професійної діяльності, проаналізувати та осмислити власні особистісні якості як майбутніх учителів. Нині виникла потреба у викладачеві більш високої кваліфікації і творчим науково-педагогічним мисленням. Це, в свою чергу, вимагає вдосконалення педагогічної практики як важливої форми практичної підготовки майбутніх педагогів.

У контексті дослідження проблеми вважаємо доцільним акцентувати увагу на формулюванні поняття «педагогічна практика». У педагогічному

словнику практику визначено як зумовлену специфіку соціального буття цілеспрямовану, чуттєво-предметну діяльність людей, змістом якої є перетворення природи й суспільства, специфічно людську форму життєдіяльності, спосіб буття людини у світі [3, с. 268]. Педагогічну практику студентів С. Гончаренко розуміє як спосіб вивчення навчально-виховного процесу на основі безпосередньої участі в ньому практикантів. На думку вченого, мета педагогічної практики – «виробити у студентів уміння й навички, необхідні в майбутній педагогічній діяльності, закріпити теоретичні знання, застосувати їх у педагогічній практиці» [3, с. 268].

Проблемі практичної підготовки майбутніх учителів присвячено праці С. Авер'янової, В. Бауер, О.Коник, Л. Манчуленко, Д. Рахманової, А. Саврасової та ін. Теоретичний аналіз джерел дозволяє констатувати існування різних поглядів щодо поняття «педагогічна практика». На думку С. Авер'янової та Л. Манчуленко, педагогічна практика є формою професійної підготовки студентів до майбутньої педагогічної діяльності, у ході якої отримані теоретичні знання і методична підготовка реалізуються на практиці [1; 7]. А. Саврасова педагогічну практику визначає як процес поетапного формування досвіду професійної діяльності майбутніх учителів на основі рефлексії власної діяльності [8, с. 268].

Д. Рахманова метою педагогічної практики вважає формування у студентів особистісної готовності до роботи вчителем і вміння творчо організувати навчальну і виховну роботу зі школярами. За В. Бауер, педагогічна практика – найважливіша ланка в системі професійної підготовки майбутнього вчителя; це насамперед процес оволодіння різними видами професійної діяльності, в якому створюються умови для самопізнання, самовизнання і самовизначення студента в різних професійних ролях і формується потреба у самовдосконаленні та самореалізації [14].

А. Лигостева розглядає педагогічну практику як складову частину навчального процесу, яка має на меті навчити студентів творчо застосовувати у педагогічній діяльності науково-теоретичні знання та практичні навички, отримані при вивченні психолого-педагогічних і спеціальних дисциплін, сприяти розвитку у майбутніх учителів стійкого інтересу до професійної діяльності [5, с. 11].

Узагальнюючи вище зазначені твердження науковців, педагогічну практику ми розглядаємо як поетапну систему організації взаємодії викладача та студента в реальних освітніх умовах (середня школа, університет), спрямовану на поступове ускладнення багаторівневої підготовки студента, що сприяє формуванню професійної компетентності особистості майбутнього викладача.

Розглядаючи педагогічну практику як форму професійного навчання, вчені виділяють в її організації освітню, виховну і розвивальну мету. Освітня мета сприяє розвитку професійних знань, їх самостійного надбання,

формуванню професійних умінь студентів; розвивальна – розвитку педагогічного мислення, педагогічної спрямованості; виховна – формуванню професійно значущих якостей особистості, навичок самоосвіти та самовдосконалення.

О. В. Малкова наголошує на тому, що достатня підготовка майбутніх учителів до самостійної освітньої та виховної діяльності значною мірою залежить від структури, змісту, організації та методичного забезпечення педагогічної практики. Особливе значення для її організації мають:

- чіткість структури кожного етапу з часовими параметрами в межах встановлених державними вимогами;
- конкретність цілей, завдань і проєктованих результатів кожного виду педагогічної практики;
- зміст тем і завдань, засобів їх реалізації;
- облік основоположних вимог і принципів до організації;
- наявність механізму оцінки діяльності студентів [6, с. 30].

Питання вдосконалення змісту й організації педагогічної практики студентів педагогічних ВНЗ у психолого-педагогічній науці в різних напрямках розглядалися у працях О. Абдулліна, С. Білоконний, Ю. Дацько, Н. Загрязкіна, С. Кара, В. Ковальчук, М. Козій, Н. Казанішена, Л. Кулікова, Л. Манчуленко, М. Степко, В. Олійник, А. Сбруєва, В. Сластьонін, Т. Стрільєвич, І. Чорней та ін. У роботах вище зазначених авторів наголошено на значущості педагогічної практики у професійному становленні вчителя й акцентовано увагу на невідповідності її змісту й організації вимогам сьогодення.

Проблемі педагогічної практики в системі професійної підготовки майбутніх учителів-філологів присвячено наукові праці В. Дороз, Л. Виговської, О. Семеног, Т. Симоненко, І. Соколової, Л. Пархети, М. Пентилюк, О. Тереховської, С. Цінько. Дослідниками розглянуто проблеми формування професійної компетентності у системі педагогічних практик, взаємозв'язку педагогічних і навчальних практик, проаналізовано завдання і зміст різних видів педагогічних практик щодо вироблення у студентів високого рівня мовно-літературної компетентності та виявлено фактори, що впливають на її форми.

О. Семеног зазначає, що практика як невід'ємна складова системи професійної підготовки майбутніх учителів української мови і літератури має бути цілісною і сприяти їх саморозвитку та професійному становленню. Дослідниця підкреслює, що виконання завдань педагогічної практики на випускних курсах у тісному взаємозв'язку з метою попередніх навчальних і педагогічних практик сприяє вдосконаленню лінгвістичної, мовної, етнокультурознавчої, комунікативної, літературної, психологічної, педагогічної, методичної, дослідницької компетенцій, опануванню нових освітніх технологій, вивченню педагогічного досвіду, набуттю навичок проведення науково-педагогічного дослідження, формуванню ціле-

спрямованості, організаторських здібностей, вмінь будувати взаємовідносини з колегами, дітьми та батьками, глибокому осмисленню вікових та індивідуально-психологічних особливостей школярів сучасного закладу [9].

За М. Пентилюк метою педагогічної практики майбутніх учителів-філологів є «розвиток у студентів уміння здійснювати діяльність з навчання рідної (державної) мови в загальноосвітній школі на базі сформованої в них мовленнєвої компетенції та знань з основ теорії і методики, педагогіки і психології, уміння поєднувати теоретичні знання з методики навчання української мови з практичною діяльністю навчання учнів; забезпечення практичного пізнання студентами закономірностей професійної діяльності та оволодіння способами її організації, вміння вирішувати конкретні методичні завдання відповідно до умов педагогічного процесу; виховання в студентів потреби систематично поновлювати свої знання і творчо застосовувати їх на практиці» [11, с. 382]. Основними завданнями педагогічної практики, на думку М. Пентилюк, є навчальні, наукові, виховні та професійні. Дослідниця підкреслює, що під час педагогічної практики студент-практикант повинен оволодіти основами конструктивно-планувальних, комунікативно-навчальних, організаційних та дослідницьких умінь [11].

Досліджуючи практику як необхідну складову частину навчального процесу у підготовці студентів-філологів, Л. Виговська наголошує, що «практична реалізація знань потребує від майбутнього філолога не тільки знання основ наук, методик викладання української мови, української та зарубіжної літератури, а також загальної ерудиції та уміння навчити, зацікавити дітей, що в свою чергу потребує високого рівня творчості» [2].

Професійна підготовка майбутніх учителів-філологів в університеті, на думку Л. Виговської, повинна відбуватися за таких умов:

- створення у процесі навчання ситуацій, які максимально моделюють майбутню професійну діяльність спеціаліста;
- залучення студентів до різноманітних форм і видів пізнавальної діяльності, що активізують самостійність, ініціативність, винахідливість, творчий потенціал;
- цілеспрямоване виявлення й розвиток творчих здібностей майбутнього фахівця [2].

Л. Пархета трактує педагогічну практику «як зв'язок між теоретичним навчанням і майбутньою самостійною роботою студента в школі. У процесі практики закріплюються і поглиблюються теоретичні знання, набуті під час навчання, виробляються професійні уміння і навички, розвиваються педагогічне мислення й творчі здібності, інтенсифікується процес формування професійно-особистісних якостей» [10, с. 279]. Розглядаючи питання формування професійної майстерності вчителя-філолога у процесі педагогічної практики, дослідниця зазначає,

що студент-практикант повинен оволодіти основами конструктивно-планувальних, комунікативно-навчаючих, організаційних та дослідницьких умінь і реалізувати їх в умовах самостійної роботи [10].

Отже, можна зробити висновок, що педагогічна практика у вищому навчальному закладі є однією з найважливіших проблем у системі підготовки вчителя для практичної діяльності в загальноосвітніх закладах різних типів. Вона є зв'язком між теоретичним навчанням і майбутньою самостійною роботою в школі. У процесі практики закріплюються і поглиблюються теоретичні знання, набуті під час навчання, виробляються професійні уміння і навички, розвиваються педагогічне мислення і творчі здібності, інтенсифікується процес формування професійно-особистісних якостей. Педагогічна практика сприяє активному формуванню професійної спрямованості мислення і діяльності майбутніх учителів, розвитку поваги й любові до педагогічної професії й до дітей. Перспективу подальших наукових пошуків вбачаємо в розробці нових навчальних та робочих програм, навчально-методичного забезпечення для підготовки студентів освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр», «спеціаліст», «магістр».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверьянова С. И. Дидактические условия организации педагогической практики студентов педвузов (на примере технологического факультета) : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Светлана Ивановна Аверьянова ; Магнитог. гос. пед. ин-т. – Магнитогорск, 1999. – 195 с.
2. Виговська Л. М. Творчий потенціал як умова формування творчої особистості майбутнього філолога (на матеріалі практики) [Електронний ресурс] / Л. М. Виговська // Вісник Донецького інституту : Педагогіка. – Режим доступу : <http://www.stattionline.org.ua/pedagog/58/7825-tvorchij-potencial-yak-umova-formuvannya-tvorcho%D1%97-osobistosti-majbutnogo-filologa-na-materiali-praktiki.html>
3. Гончаренко С., Український педагогічний словник. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
4. Коваль В. О. Теоретичні і методичні засади формування професійної компетентності майбутніх вчителів-філологів у вищих педагогічних навчальних закладах : монографія / Валентина Олександрівна Коваль. – Умань : ПП Жовтий О. О., 2013. – 459 с.
5. Лигостева А. В., Организация летней педагогической практики в процессе профессиональной подготовки студентов педагогического колледжа : Дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08. Оренбург, 2001. – 159 с.
6. Малкова О. В., Виды педагогической практики в формировании профессиональных качеств будущего учителя // Среднее профессиональное образование: Ежемесячный теоретический и научно-методический журнал. – М. : «Миратос», 1995. – С. 29–31.
7. Манчуленко Л. В., Формування творчого стилю діяльності майбутніх

- педагогів у процесі педагогічної діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти / Лілія Василівна Манчуленко. – Тернопіль, 2006. – 22 с.
8. Саврасова А. Н. Формирование опыта профессиональной деятельности будущих учителей в условиях педагогической практики : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Анна Николаевна Саврасова. – СПб., 2006. – 168 с.
 9. Семенов О., Взаємозв'язок педагогічних і навчальних практик у системі професійної підготовки вчителів-словесників [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrlit.vn.ua/article1/1799.html>
 10. Пархета Л. Формування фахової компетентності студентів-філологів у процесі педагогічних практик / Л. Пархета // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету. – 2014. – Ч. 2. – С. 277–282.
 11. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах/ Колектив авторів за редакцією М. І. Пентилюк, С. О. Караман та ін. – К. : Ленвіт, 2009. – 400 с.
 12. Рахманова Д. З. Педагогическая практика как системообразующий компонент профессиональной подготовки будущих учителей начальных классов [Электронный ресурс] / Д. З. Рахманова // Методика преподавания. Режим доступа: <http://cyberleninka.ru/article/n/pedagogicheskaya-praktika-kak-sistemoobrazuyuschiy-komponent-professionalnoy-podgotovki-buduschih-uchiteley-nachalnyh-klassov>